

Některé problémy školní družiny na prahu nového tisíciletí

Klára Závodníková, Štěpán Mikoláš

Úvod

V poslední době dochází k rychlým změnám ve všech oblastech lidského dění. Tyto změny neprobíhají izolovaně, ale ve vzájemných souvislostech. Změny demografické, politické a hlavně ekonomické spolu velmi těsně souvisejí.

Tyto změny předznamenaly rozsáhlé úpravy, které pronikly do základních škol. Posílila se autonomie škol, zvýšila se samostatnost učitele, změnil se i obsah vyučování.

I školní družina zaznamenala mírné změny. Děti ve školní družině neustále přibývá (tab. 1, 2). Na vychovatele jsou kladeny nové požadavky na organizaci činnosti a výchovně vzdělávací postupy.

Z charakteru výchovy mimo vyučování vyplývají další specifické požadavky (Hájek, 2000, s. 22–23).

- požadavek pedagogického ovlivňování volného času
- požadavek jednoty a specifčnosti vyučování a výchovy mimo vyučování
- požadavek dobrovolnosti
- požadavek aktivity
- požadavek seberealizace
- požadavek pestrosti, přitažlivosti, zajímavosti
- požadavek odpočinkového a rekreačního zaměření
- požadavek zájmového měření
- požadavek citlivosti a citovosti

I přes neustálé ekonomické problémy, které celým školstvím otřásají, školní družina funguje dál.

Ale vyhovuje dnešní školní družina náročným požadavkům na konci tisíciletí?

Plní školní družina významné výchovně vzdělávací cíle nebo slouží pouze jako úschovna dětí pro zaměstnané rodiče?

Mají vůbec rodiče jiné možnosti umístění dítěte mimo školní družinu?

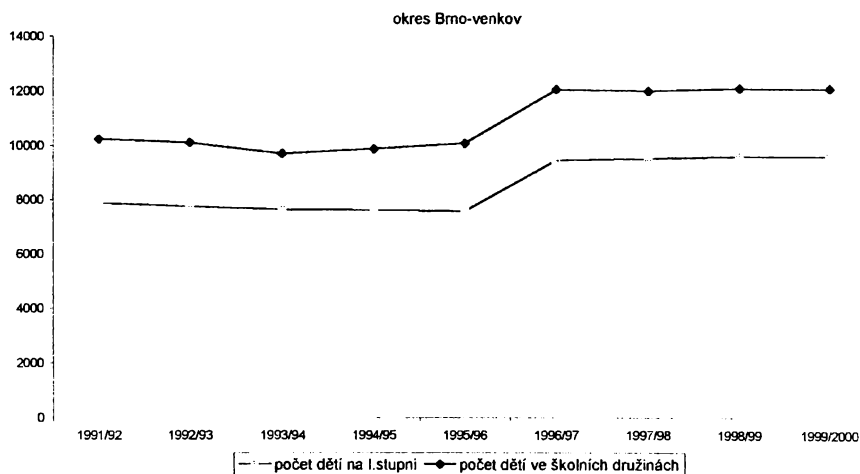
Jsou rozdíly mezi velkoměstem a venkovem?

Jsou děti s činností ve školní družině spokojeny?

Na tuto problematiku jsme se pokusili odpovědět v našem výzkumu.

Tab. 1: ZŠ – žáci v okrese Brno-venkov

školní rok	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98	98/99	99/00
počet dětí na I. stupni	7 863	7 725	7 622	7 600	7 551	9 426	9 481	9 582	9 585
počet dětí ve školních družinách	2 360	2 352	2 054	2 247	2 493	2 596	2 483	2 489	2 480
počet školních družin	62	62	65	72	74	74	74	76	77
počet oddělení školních družin	101	98	90	95	100	108	107	108	110

Obr. 1: ZŠ – žáci v okrese Brno-venkov

Cíl výzkumu

Náš výzkum by chtěl:

- identifikovat problémy v současné školní družině
- přispět k inovaci koncepce osnov tohoto zařízení vyhovujícím dnešním potřebám.

Hypotézy

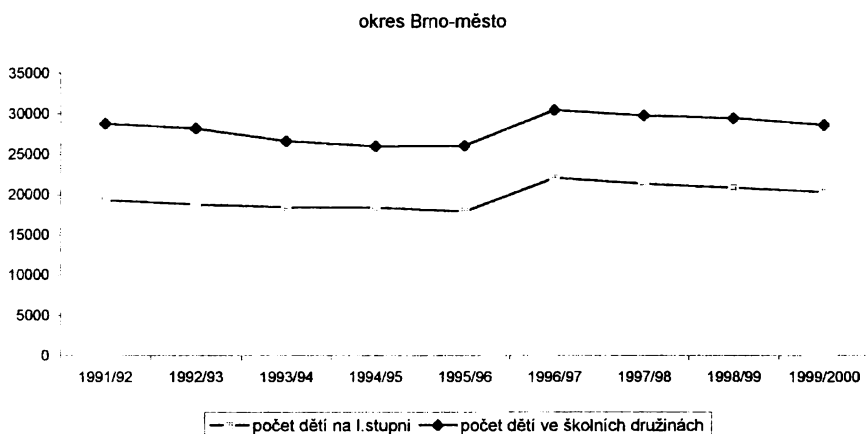
Po vyjasnění cílů jsme si zvolili tři hypotézy:

H_1 Navrhovaná činnost dětí v ŠD je závislá na věku dětí.

H_2 Rodiče ve městě mají větší možnosti umístění dětí jinde než je školní družina oproti rodičům z Brna-venkova.

Tab. 2: ZŠ – žáci v okrese Brno-město

školní rok	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98	98/99	99/00
počet dětí na I. stupni	19 349	18 802	18 472	18 423	17 929	22 102	21 409	20 912	20 384
počet dětí ve školních družinách	9 427	9 413	8 140	7 587	8 151	8 411	8 428	8 603	8 288
počet školních družin	69	72	74	74	74	73	73	74	75
počet oddělení školních družin	382	365	308	289	307	328	341	344	337

Obr. 2: ZŠ – žáci v okrese Brno-město

H_3 Vychovatelé v Brně-městě uvádí problémy omezených prostorů ŠD významně častěji než vychovatelé na venkově.

Použitá výzkumná metoda a sběr dat

I. fáze

Ve školním roce 1998/99 jsme provedli předvýzkum na dvou základních školách. Nejprve jsme hospitací v ŠD monitorovali činnosti, které během dne probíhaly. Rozhovorem s vychovateli jsme sledovali, jaké jsou současné problémy ve školních družinách, a pohovorem s dětmi jsme probírali zájmové činnosti, které dětem nejvíce vyhovovaly.

II. fáze

K zjištění názorů a postojů na dnešní školní družinu jsme koncipovali tři druhy *dotazníků*:

- pro **rodiče** dětí, které navštěvují ŠD,
- pro **děti**, které do ŠD chodí,
- pro **vychovatelky**, které v ŠD pracují.

Výzkum prováděný ve školním roce 1999/2000 byl anonymní, realizovaný na 8 základních školách v okrese **Brně-město** a 8 základních školách v okrese **Brno-venkov**.

Celkem bylo rozdáno 1 000 dotazníků, z toho jich bylo 838 vráceno vyplněných (tj. 83,8 %)

Dotazníkem bylo osloveno 314 rodičů, 458 dětí a 66 vychovatelek.

Po důkladném zvážení jsme se rozhodli pro testování hypotéz použít dvou statistických metod, které byly pro náš výzkum vhodné.

Statistické zpracování údajů bylo provedeno v březnu 2000 na PřF MU v Brně. Pro hypotézu H_1 byl nejlepší testovací metodou χ^2 test. Testovali jsme nulovou hypotézu o nezávislosti obou proměnných proti alternativní hypotéze, že obě proměnné jsou závislé. Systém SPSS vypočítá p -hodnotu, která je měřítkem pravdivosti testované hypotézy.

Vyjde-li p -hodnota menší než 0,05, zamítáme nulovou hypotézu.

Na ostatní hypotézy jsme použili test shody podílu úspěchů ve dvou nezávislých souborech, který byl zpracován v programu MATLAB (Lamoš a Potocký, 1989).

Výsledky šetření a jejich interpretace

Rodiče

Dotazník pro rodiče tvoří 15 otázek zaměřených na zjištění míry spokojenosti se současným stavem ŠD, co rodiče od ŠD očekávají, jaké jsou jiné možnosti umístění dětí mimo ŠD, otázky týkající se rozšíření ŠD pro II. stupeň, demografické údaje, sociální status rodiny.

Dotazník vyplnilo celkem 314 rodičů, z toho 211 rodičů z Brna-města a 103 rodičů z Brna-venkova. Většinou dotazník vyplňovaly matky dětí – v 70,4 %.

Pohlaví dítěte, ke kterému se rodiče vyjadřovali, bylo takřka rovnoměrné, 45,2 % chlapců, 54,8 % dívek.

Děti pocházely v Brně v 80,1 % z úplných rodin, na venkově bylo procento úplných rodin vyšší – 90,3 %

Věk matek se v 56,7 % pohyboval mezi 30–40 lety, do 30 let odpovědělo 32,8 % žen a nad 40 let pouze 10,5 %. Věk otců byl do 30 let v 15,2 %, 30–40 let 64,2 % a nad 40 let 20,6 %.

Vzdělání matek brněnských i venkovských převažuje středoškolské – Brno 51,7 %, venkov 44,7 %, základní vzdělání mělo 7,6 %, střední bez maturity 25,2 % a vysokoškolské 17,8 % odpovídajících žen.

Vzdělání otců je rozděleno rovnoměrněji – 9,4 % má vzdělání základní, 33,2 % vzdělání střední bez maturity, 27,7 % střední s maturitou a 29,7 % vysokoškolské.

Děti

Dotazník pro děti sestává z 6 otázek, vztahujících se k oblíbeným a postrádaným činnostem v ŠD a jejich návrhů na další činnost.

Tento dotazník byl záměrně krátký, ale výstižný. Šlo nám o to, aby se mohly dobře vyjádřit i děti, které chodí do první třídy a neumí ještě dobře psát a číst. Některým dětem pomáhaly s psaním odpovědi paní vychovatelky.

Snažili jsme se oslovit všechny děti na I. stupni, které ŠD navštěvují.

V tabulce 3 vidíme věkové rozložení oslovených dětí.

Tab. 3: *Třída*

	Brno-město		Brno-venkov		celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%
1. třída	83	25,1	42	33,1	125	27,3
2. třída	82	24,8	39	30,7	121	26,4
3. třída	101	30,5	21	16,5	122	26,6
4. třída	55	16,6	17	13,4	72	15,7
vyšší třída	10	3,0	8	6,3	18	3,9

Velká většina dětí – 94,8 % – odpověděla, že do školní družiny chodí rádo, školní družinu nemá rádo pouze 24 oslovených dětí, tj. 5,2 %.

Vychovatelé

Dotazník pro vychovatele obsahuje 10 otázek vztahujících se na současné problémy ŠD, návrhy na zlepšení situace, spokojenost s přístupem školy k ŠD, charakteristiku osobnosti.

Celkem bylo osloveno 66 vychovatelů, z toho z Brna-města 39, z Brna-venkova 27.

Oslovit takový počet vychovatelů bylo velmi náročné, protože na venkovských školách většinou pracuje při školní družině pouze jedna vychovatelka. Proto jsme do výzkumného vzorku zařadili i dálkově studující studenty naší fakulty, kteří pracují ve školní družině v Jihomoravském kraji. Vzorek obsahoval 100 % žen.

Ve vzdělání vychovatelek jasně převažuje střední pedagogické v 66,7 %. Nepedagogické vzdělání mělo 25,8 % vychovatelek a vysokoškolským vzděláním disponuje 7,6 % dotázaných.

Délku praxe vychovatelek uvádí v tab. 4.

Tab. 4: *Délka praxe vychovatelů*

	Brno-město		Brno-venkov		celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%
0-1 rok	3	7,7	2	7,4	5	7,6
1-3 roky	1	2,6	6	22,2	7	10,6
3-5 let	8	20,5	4	14,8	12	18,2
5-10 let	4	10,3	6	22,2	10	15,2
Nad 10 let	23	59,0	9	33,3	32	48,5

Zcela spokojeni s přístupem školy jsou vychovatelé z Brna v 79,5 % a z Brna-venkova v 37 %. Částečně spokojeni jsou vychovatelé z Brna v 20,5 % a z Brna-venkova v 51,9 %. Nespokojeni byli pouze 3 vychovatelé z Brna-venkova.

Pětadvacet dětí v oddělení mělo 71,8 % vychovatelů z Brna, ale jen 37 % vychovatelů z Brna-venkova. Vychovatelé z Brna-venkova měli v oddělení v 37 % více jak 25 dětí, ale vychovatelé z Brna měli nad 25 dětí jen v 7,8 % případech.

Počet oddělení na škole bylo u vychovatelů z Brna v 64,1 % víc jak 5, ale u vychovatelů z Brna-venkova převažovalo pouze 1 oddělení na škole.

H₁. Navrhovaná činnost dětí v ŠD je závislá na věku dětí

Tab. 5: *Navrhovaná činnost ve ŠD*

	Brno-město		Brno-venkov		celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Vycházky, sporty	97	29,3	19	15,0	116	25,3
Hraní si	12	3,6	4	3,1	16	3,5
Společenské hry	15	4,5	1	0,8	16	3,5
Kreslení, modelování	17	5,1	3	2,4	20	4,4
Výroba předmětů	26	7,9	3	2,4	29	6,3
Počítače	10	3,0	14	11,0	24	5,2
Lego, puzzle ,kostky	3	0,9	9	7,1	12	2,6
TV, video, audio	9	2,7	7	5,5	16	3,5
Zpěv, hudba, tanec	6	1,8	3	2,4	9	2,0
Čtení	3	0,9	2	1,6	5	1,1
Autodráha	2	0,6	5	3,9	7	1,5
Ostatní	26	7,9	7	5,5	33	7,2
Nic	105	31,7	50	39,4	155	33,8

Pro výpočet χ^2 testu jsme museli pro malý počet odpovědí některé kategorie spojit a vytvořili jsme 5 základních kategorií (tab. 6).

1. kategorie obsahuje veškeré pohybové aktivity – vycházky, sporty, hudba, tanec, zpěv.
2. kategorie obsahuje všechny hrové aktivity – společenské hry, hraní si, autodráha, lego, puzzle, kostky
3. kategorie obsahuje počítače, TV, audio, video
4. kategorie sdružuje kreslení, modelování, výroba předmětů, čtení
5. kategorie je samostatná – odpověď „nic“

Tab. 6: Základní kategorie

	Vycházky, sport	Hry	Počítače, TV, video	ostatní	nic	absol. četnost rel. četnost %
1. třída	21 4,6	19 4,1	15 3,3	23 5,0	47 10,3	125 27,3
2. třída	29 6,3	12 2,6	7 1,5	23 5,0	50 10,9	121 26,4
3. třída	33 7,2	12 2,6	14 3,1	26 5,7	37 8,1	122 26,6
4. třída	25 5,5	6 1,3	3 0,7	19 4,1	19 4,1	72 15,7
Vyšší třída	7 1,5	2 0,4	1 0,2	5 1,1	3 0,7	18 3,9
abs. četnost rel. četnost %	115 25,1	51 11,1	40 8,7	96 21,0	156 34,1	458 100,0

p -hodnota χ^2 testu = 0,0936

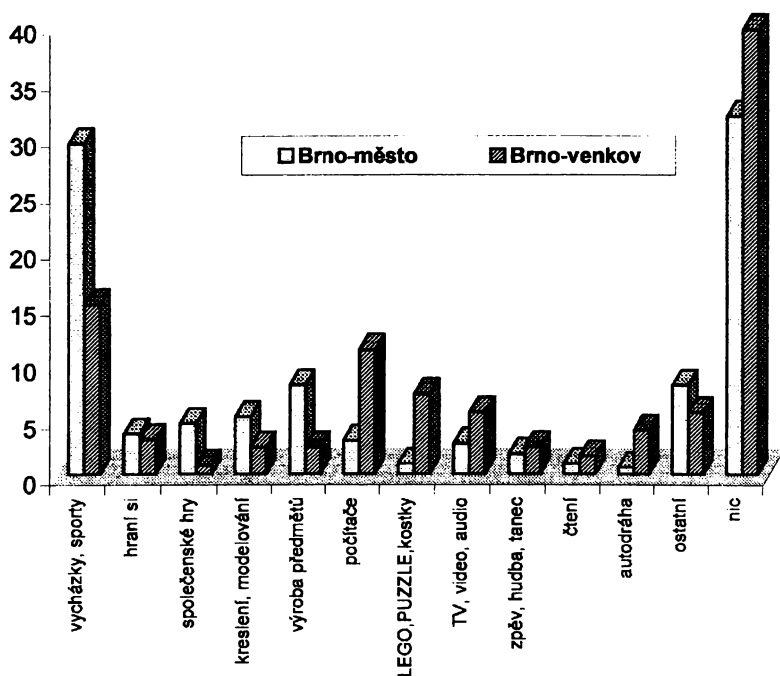
Pearsonův kontingenční koeficient $C = 0,22233$

p -hodnota χ^2 testu = 0,0936. Nemůžeme tedy zamítnout nulovou hypotézu o nezávislosti navrhované činnosti a věku dítěte. Zkoumaná hypotéza H_1 se tedy nepotvrdila.

Při výběru této hypotézy jsme vycházeli z četných psychologických publikací, kde autoři shodně uvádějí, že oblíbená činnost dětí souvisí s jejich věkem. Věk dětí roste a jejich zájmy se mění, vyvíjejí.

Nepotvrzení tohoto faktu v našem výzkumu může mít několik opodstatnění.

- děti jsou ve školní družině jako jedna skupina, která dělá všechny činnosti společně, mladší děti jsou ovlivňovány staršími a naopak
- přes 63 % dětí chodí do první nebo druhé třídy, dětí z vyšší než 4 třídy chodí do ŠD řídce, jen v necelých 4 %

Obr. 3: Navrhovaná činnost

H₂. Rodiče ve městě mají větší možnosti umístění dětí jinde, než je školní družina oproti rodičům z Brna-venkova

Tab. 7: Možnost umístění dítěte mimo ŠD

	Brno-město		Brno-venkov		celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
LŠU	4	1,9	2	1,9	6	1,9
TV	5	2,4	2	1,9	7	2,2
Zájmové kroužky	19	9,0	11	10,7	30	9,6
Jiné	9	4,3	–	–	9	2,9
Není	174	82,5	88	85,4	262	83,4

Na základě vypočtené *p*-hodnoty můžeme zamítnout hypotézu, že rodiče z Brna-města mají větší možnost umístit děti jinde, než je ŠD oproti rodičům z venkova.

Zkoumaná hypotéza se tedy nepotvrdila.

Tab. 8: Možnost umístění dítěte mimo ŠD

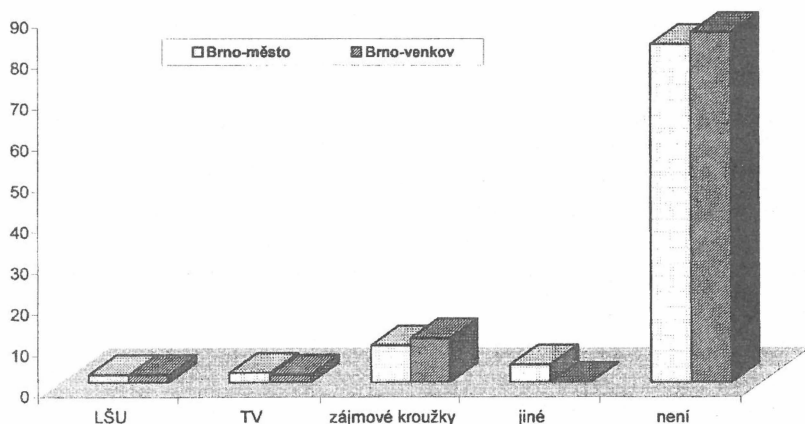
	p -hodnota H_0 proti oboustr. alternativě	p -hodnota H_0 proti pravostr. alternativě	pravostr. alternativa H_1	k
Jiná možnost	0,5059			0

Brno je druhé největší město v republice a má spoustu zájmových činností pro děti, např. Dům dětí a mládeže, stanice zájmových činností, základní umělecké školy, lidové školy umění, tělovýchovné a sportovní organizace, Junák, Skaut a další.

Předpokládali jsme, že rodiče z Brna budou mít mnohem větší možnosti umístit dítě jinde, než je školní družina oproti rodičům z venkova, kde takový výběr není.

Nepotvrzení naší hypotézy může mít důvodů několik:

- rodiče požadují, aby o jejich dítě bylo postaráno i během oběda a v průběhu celého odpoledne, což jiná zařízení neposkytují
- rodiče nemají dostatečné informace o zařízeních, které se pro děti ve volném čase nabízejí
- zařízení pro děti nejsou v přímé blízkosti bydliště
- školní družina je stále v mnohých čtvrtích města Brna zadarmo či za malý poplatek. Ostatní zájmové kroužky mimo školu se musí platit a pro rodiny z nižšími příjmy by tyto výdaje chyběly v rodinném rozpočtu.

Obr. 4: Možnost umístění dítěte mimo ŠD

H_3 . Vychovatelé v Brně-městě uvádějí problémy omezených prostorů ŠD významně častěji, než vychovatelé na venkově

Tab. 9: *Problémy vychovatelů*

	Brno-město		Brno-venkov		celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
ekonomické problémy	15	38,5	13	48,1	28	42,4
přezíravý postoj učitelů	1	2,6	2	7,4	3	4,5
nedocení od nadřiz. orgánů	3	7,7	3	11,1	6	9,1
omezené prostory ŠD	1	38,5	6	22,2	21	31,8
rušení příchody a odchody dětí	–	–	3	11,1	3	4,5
malá vybavenost	11	28,2	6	22,2	17	25,8
ŠD jako čekárna	2	5,1	4	14,8	6	9,1
jiné problémy	1	2,6	5	18,5	6	9,1
žádné problémy	11	28,2	5	18,5	16	24,2

Tab. 10: *Problémy v práci ŠD*

	p -hodnota H_0 proti oboustr. alternativě	p -hodnota H_0 proti pravostr. alternativě	pravostr. alternativa H_1	k
omezené prostory	0,0733	0,0366	$p_B > p_V$	0

Ve všech případech byla testována nulová hypotéza o shodě podílu odpovědí vychovatelů z Brna města a Brna-venkova proti oboustranné alternativě.

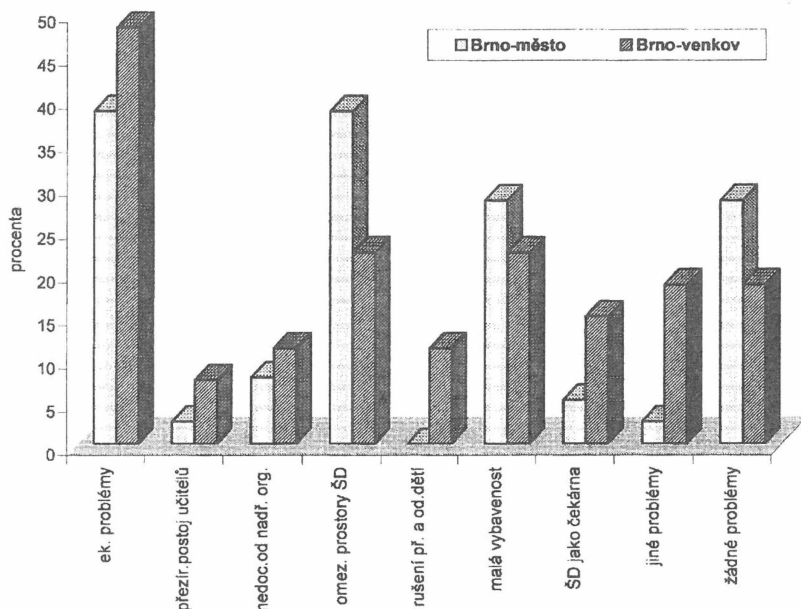
Pouze v případě omezených prostorů se potvrdila pravostranná alternativa. Můžeme tedy říci, že omezené prostory jsou statisticky významně větším problémem vychovatelů v Brně-městě než na Brně-venkově.

Můžeme tedy potvrdit hypotézu, že vychovatelé z Brna-města uvádí problémy s omezenými prostory více, než vychovatelé z Brna-venkova.

Příčiny, proč se vychovatelé v Brně potýkají s problémem omezených prostorů mohou být:

- počet oddělení na škole bylo u vychovatelů z Brna v 64 % víc jak 5, ale u vychovatelů z Brna-venkova převažovalo pouze 1 oddělení na škole. Pro jedno oddělení je jednodušší vybudovat speciální hernu než pro pět oddělení,
- děti z Brna využívají pro školní družinu především třídy, ve které se normálně přes den učí, speciální herna je na většině brněnských škol jen jedna,

- vychovatelé na venkově mají v oddělení více než povolených 25 dětí v jednom oddělení – v 37 %, a proto potřebují větší prostor, který jim musí být k dispozici.

Obr. 5: Problémy vychovatelů

Závěr

O proměnách, kterými prochází školní družina, víme z literatury dosti málo. Naše sonda měla poukázat na některé problémy, se kterými se školní družina potýká, a její identifikaci přispět k inovaci koncepce osnov, tak aby vyhovovala dnešním požadavkům.

Shrňme si nejdůležitější zjištění, ke kterým jsme šetřením dospěli:

- většina dětí je ve školní družině naprosto spokojena
- nejčastěji navrhovanou činností se u dětí z města i u dětí z venkova staly pohybové aktivity
- žádná z navrhovaných činností nebyla závislá na věku dětí
- rodiče ve městě nemají větší možnosti umístit své dítě do jiného zařízení, než je školní družina, oproti rodičům z venkova
- největší problémy, které pálí vychovatele jak z města, tak z venkova, jsou problémy ekonomické

- omezené prostory jsou významnějším problémem vychovatelů městských než venkovských

Literatura

HÁJEK, B. Školní družiny pod drobnohledem. *Informatorium* 3/2000.

LAMOŠ, F., POTOCKÝ, R. *Pravdepodobnosť a matematická štatistika, štatistické analýzy*. Bratislava: Alfa, 1989.

Adresa autorů: Mgr. Klára Závodníková, katedra pedagogiky PdF MU Brno; RNDr. Štěpán Mikoláš, katedra aplikované matematiky PřF MU Brno